

BELEŠKA

Predgovor Boška Tokina pojavio se uz *Anthologie des poemes yugo-slaves contemporains*, kao izdanje *Revue litteraire des primaires*, u Parizu, 1919. Reč je o izdanju koje se uobičajilo u Francuskoj od dolaska srpskih i jugoslovenskih ranjenika, daka i stipendista: mnogi od njih osećali su obavezu da u ime nove države i svojih napaćenih naroda, kao i zahvalnosti gostoljubivoj Francuskoj, objasne ponešto o svojoj kulturi, često ukratko i na brzinu, bez obimnije literature – no uvek sa velikim zanosom. Slična prigodna izdanja pojavljivala su se u isto vreme i u drugoj savezničkoj zemlji – Engleskoj. Informativnost ovih publikacija ostaje njihova glavna vrлина, često povezana sa teškim i nezahvalnim prevodilačkim poslom. Među izdanjima sličnog tipa, antologija koju su načinili Boško Tokin i Fileas Lebeg, izdvaja se jasnom, programski modernom koncepcijom, prilično neočekivanom i u situaciji prikazivanja nacionalnih vrednosti.

U antologiji su zastupljeni Ivo Andrić, Milutin Bojić (dve pesme), Jovan Dučić (tri pesme), Vladimir Čerina, Ilija Despot, Dragutin Domjanić, Mileta Jakšić, Milutin Jovanović, Rikard Katalinić Jeretov (dve pesme), Siniša Kordić (dve pesme), Mirko Korolija (tri pesme), Nikola Krstić Danica Marković, Dimitrije Mitrinović, Milorad Mitrović, Vladimir Nazor, Veljko Petrović, Velimir Rajić, Milan Rakić (dve pesme), Svetislav Stefanović (tri pesme), Momčilo Selešković, Aleksa Šantić (tri pesme), Augustin Ujević (dve pesme, u autorovom prevodu), i Milan Vukosavljević. Nekoliko je pesnika predstavljeno pesničkom prozom, u duhu koji Tokin navodi u svome predgovoru.

Svetlana Slapšak

predgovor uz anthologie des poemes yugo-slaves contempo rains

boško tokin

Uvod je često nešto izlišno. No ovaj, pred izborom jugoslovenske moderne poezije, čini mi se da je nužan. Jugoslovenska poezija je, naime, potpuno nepoznata u Francuskoj. Fileas Lebeg joj se posvetio sa ljubavlju, i, kao i Gete, ostao očaran jugoslovenskim folklorom. Uskoro će on kod Sansoa objaviti prevod *Zenskih pesama*, uglavnom potpun, a ideja da francuskoj publici otkrije nekoliko naših najboljih savremenih pesnika mu se stalno vraća. Tako se ja ovde pojavljujem unekoliko pod njegovim ovlašćenim pokroviteljstvom.

Pre svega treba izdvojiti velike linije razvoja naše poezije uopšte, a posebno treba skrenuti pažnju na ono što se naziva jugoslovenskim *dinamizmom*. To je težak poduhvat, jer on još nije uspeo da nađe konačni izraz, premda je već na zalasku – budući da je škola. I najzad, taj dinamizam je uglavnom unutarnja snaga, koja dejstvuje iz dna »duše« jugoslovenske, i čiji je verovatno suštinski činilac.

Vratimo se ukratko izvorima. Prve narodne pesme, one koje poznajemo kao nacionalnu srpsku (jugoslovensku) poeziju, potiču iz doba kad je pravoslavno hrišćanstvo bilo još izmešano sa ostacima slovenske mitologije. Nedostatak studija zasada ne dozvoljava izjašnjavanje. Jednog dana će se možda otkriti šta je zapravo bila ta mitologija. Veliko doba narodne poezije je između 1400. i 1500. Ona se deli u nekoliko ciklusa: najvažniji su *Kosovski* i ciklus *Marka Kraljevića*. Ostali se bave istorijskim ili legendarnim temama: podvizi *Uskoka*, *Karadorđevića*, životi svetaca. *Kosovski* ciklus ima tri slavne pesme: *Kosovka devojka*, *Majka Jugovića*, *Banović Strahinja*. Duboko proživljene, zadivljujućeg osećajnog intenziteta, ove pesme imaju skoro neuporedivu epsku širinu. Ciklus koji se tiče Markovih podviga je veći, ali nejednake vrednosti. Marko je simbol narodne snage. Mašta pevača je slobodno stvarala ovu herojsku figuru, pridajući mu basnoslovne sposobnosti. Njegovi podvizi, njegova *Herkulova dela* su bezbrojna. Pesnički Marko i za pevače i za narod postaje branitelj potlačenih! Sve nade sadržane su u ovome izmišljenom biću (istorijski Marko bio je prosečan vladar). Srbima je teško da budu bez Marka. To moćno ostvarenje njihove mašte ima blagotvorno dejstvo, igra društvenu ulogu.

Danas je lik Marka zanimljiv naročito kao *prvi oblik* i *simbol jugoslovenskog dinamizma* i *vitalizma*. Ali ovaj otac dinamizma je istovremeno neka vrsta prvobitnog anarhiste. On radi šta hoće i hoće ono što radi. Nema načina da se njime vlada, naprotiv, on je taj koji ugnjetava. Izmeštanje vrednosti je jedno od njegovih dela. Na primer:

More Marko ne ori drumove
More Turci ne gaz'te oranje

On dakle polje uzima kao oranicu; on stvarima pridaje onu vrednost koja mu padne na pamet. Uz to je pijanica, svadralica, večiti putnik i često nasilnik. Najbolji prijatelji su mu konj Šarac i *Miloš Obilić*, Apolon jugoslovenske poezije. Fizički lep, Miloš je vitez i pevač. Njegova pesma začarava prirodu. Marko se može uporediti sa Dionisom po svoj snazi i dionisijskom pijanstvu. Ali ga ja radije poredim sa Herkulom, posebno zbog zamisli njegove misije. Lik koji je izvajao Meštović više odgovara tome. Ukratko, Marko je kompleksno i zadivljujuće stvoreno biće. Markovi naslednici i

nastavljači su uskoci (najslavniji su živeli između 1500. i 1700.). Pesme koje su im posvećene imaju manje upečatljivosti. Uskoci su provincijalni Kraljevići. Tu bi se mogao videti početak književnog folklorizma.

Pored ovog epskog ogranka narodne poezije, *lirske* ili *ženske pesme* izgledaju lakše za razumevanje. ² Uistinu, one se ne odnose na događaje, na čoveka u odnosu sa mogućnostima, nego upravo na ljudske osećaje, večite sentimente. To su pre svega ljubavne pesme. Citava gama ljudskog srca vibrira u ovim uglavnom kratkim pesmama. Utisak koji izazivaju je sama svežina, dražest i čar. Tu je neka vrsta večite mladosti, zdravog erotizma. To su riznice koje pripadaju čovečanstvu.

Ovde se neće slediti razvoj jugoslovenske poezije do detalja. Ograničiću se na to da označim nekoliko upadljivih tačaka.

U 17. veku je već bilo razvijeno nekoliko književnih centara: U Dubrovniku (Raguzi) je najznačajniji. *Gundulić* je najveći od pesnika koji su ga proslavili, i treba posebno pročitati njegovu dramsku poemu *Dubravka*. Ali i u prethodnom veku (oko 1540) već je postojao *Marulić*, autor *Judite*, dela koje je ostalo slavno. Između dubrovačke književnosti i 19. veka, nastalo je nekoliko zanimljivih pokušaja koji zaslužuju pažljivo proučavanje. Ograničimo se na to da spomenemo *Kaćića Miošića*, pravog preteču.

Nova književnost počinje krajem 18. veka sa *Dositejem Obradovićem* (rođen 1743. u Cakovu u Banatu a umro 1811. u Beogradu), koji se smatra obnoviteljem srpske pismenosti. On je bio racionalista, čovek pun blagonaklonosti, obuzet željom da upozna i pouči. On započinje ne mnogo dugački niz *dobrih jugoslovenskih Evropejaca*. Posle njega (njegov je uticaj bio veliki ali ne i trajan), pojavljuje se *romantičarsko buđenje*. Povod za to bile narodne pesme koje je sakupio i objavio *Vuk S. Karadžić*. zatim su se pojavili *ilirski* pokret u Hrvatskoj, i nekoliko drugih nastojanja da se ostvari jedinstvo: razni panserbizmi, pankroatizmi i i panjugoslavizmi su, svaki za sebe, uticali na pesnike i nadahnjivali ih. Objavljivanje narodnih pesama označava datum u razvoju jugoslovenskog dinamizma, kojem je dalo snažan podsticaj. Ali, u datim okolnostima, ovo je objavljivanje doprinelo nacionalističkom usponu i ojačalo je *srednjovekovni duh*.

Ovaj je romantizam stvorio *P. P. Njegoša*, velikog pesnika filozofa i prvog od jugoslovenskih *osamljenika*. U njemu se bore privezanost za tlo, stene Crne Gore čiji je vladar, i sa druge strane, povezanost sa Kozmosom, sa Božanskim u koje hoće da proдре. Borba je nepravlična i strasna. Problem bića ga uznemirava. Povremeno dolazi u blisku vezu sa Božanskim. Ali sa druge strane, vidi da ga okružuju ljudi koji nikad neće razumeti šta ga raspinje. Oseća se sam. Povrh toga, podeljen je između dve dužnosti: jedne, dužnosti savršenog hrišćanina, i druge, branitelja naroda. To su elementi koji se teško mogu pomiriti; on skoro uopšte ne uspeva da ih uskladi, ali podnosi junački svoju tragičnu sudbinu, kao pravi jugosloven. Mogao bi se smatrati pretečom *Darvina* (Ovu je tezu, sa solidnom dokumentacijom, izneo i branio *B. D. Petronijević*. Sa *Boškovićem*, *Njegošem* i *Kneževićem*, *Petronijević* je jedan od naših najboljih filozofa).³ Je-

dan od Njegoševih izvora nadahnuća je dinamizam, koji njegov genije razjašnjava; sa druge strane, on je sakupio srž narodne poezije.

Posle Njegoša, i sve do Ilića, koga uzimam kao polaznu tačku nove poezije, dolazi veći broj pesnika kojima se uopšte neću baviti. Insistiraju na nekoliko najvažnijih čije ime bar treba zapamtiti. Među Hrvatima, spomenimo: *Mažuranić, P. Preradović*, lirski pesnik, *Harambašić* (koga su poredili sa Beranžom). Među Srbima: *B. Radičević, Zmaj Jova Jovanović, Đ. Jakšić, L. Kostić*, a među Slovencima naročito *A. Škerk*. Za većinu su to liričari romantične inspiracije; njihovo se pevanje meša sa filozofskim sentencijama, sa pesimističkim nagoveštajem. *L. Kostić* je, između ostalog, jedan od naših najboljih dramskih autora (naš Šekspir, kako se govorilo). Njegov je ugled bio veliki, ali blede pred novim pesnicima, kompleksnijim i boljim umetnicima. *V. Ilić* označava prelaz između jednih i drugih. To je možda prvi pravi jugoslovenski liričar. *Kranjčević*, koji je umro 1908, podseća na njega: on označava polaznu tačku u Hrvata.⁴

Iz romantizma potiče *neoromantizam dinamizam*. Ovaj novi tok se odavno pripremao, kao što smo videli; ali je u svoju odlučujuću fazu ušao i načinio svoju školu tek od pojave velikog jugoslovenskog vajara: *Ivana Meštrovića* (rođen 1883, u Dalmaciji). Meštrović je voda, najmoćniji izraz toga nastojanja. Njegovo glavno delo je *Kosovski hram*, neka vrsta jugoslovenskog Panteona, posvećenog jugoslovenskoj prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. To je sinteza tradicija i jugoslovenskih nastojanja, nastanka i dinamizma rase. Inspirisan neposredno narodnom poezijom, Meštrović je izvajao kosovsku epopeju i Marka. Njegovo delo je proslavljanje narodnog junaštva, prema kojem gaji kult, proslavljanje tihtansko, ponekad haotično, simfonija u kamenu. I kod njega se primećuje borba sa samim sobom. On je rođak Mikelandela. Možda ga i prevazilazi oblikom i umetničkim izrazom. Njegova umetnost je izrađena od preterivanja. No to je istovremeno muška umetnost, ponekad šokantna, često bizarna, ali uvek nadahnutna plamenom *genija*. Meštrović je veliki primitivac. U njemu je nešto homersko. Ako je Homer pre – helenizam (Niče kaže panhelenizam), Meštrović je pre – jugoslovizam. (a sigurno je panjugoslovenski). U svakome slučaju, Homer je pre Fidijske a Meštrović prethodi nekome ko će biti veći od njega. Možda on već postoji... ali više volim da sačekam nego da pričam... Najbolja Meštrovićeva dela su možda *Sećanje* i portret umetnikove majke, uz nekoliko drugih glava i torzoa, dela načinjena od filozofske euritmije, u kojima je dinamizam estetizovan. Meštrović stvara školu, ponovimo to. Njegov komentator je D. Mitrinović, izuzetan esteta, vrlo radoznao duh, čovek kompleksnog senzibiliteta, duboke kulture, uravnotežen ali osujećen od različitosti. Postoji isto toliko razloga da bude voljen koliko i da bude omražen. On je i pesnik velike vrednosti i najbolji teoretičar jugoslovenskog dinamizma. Da bih ga okarakterisao (a to je i Meštrovićev slučaj), reći ću da je on od onih koji bi hteli da *jugoslavizuju Evropu*.

Sada možemo odrediti jugoslovenski dinamizam. To je *pročišćeni romantizam*, ali je to pre svega *nacionalna religija energije, religija nacionalne snage*. Afirmativna i imperijalistička doktrina. Za sve mlade koji se okupljaju oko Meštrovića, dinamizam znači svest o sopstvenoj snazi. Njihovo razmišljanje je ovakvo: narod koji stvara sinove kao što smo mi je jak narod. Mi smo jaki; i narod je jak. U osnovi njihovog umetničkog i književnog stvaranja je *preestimacija sopstvene vrednosti*, iluzija o sebi samom, ono što Ž. de Gotje naziva bovarizmom. Treba li reći da su oni ratnici, da predoščaju, pripremaju i opevaju buru. Jedan od njihovih časopisa nosi ime *Vihor*. Za njih je veliki jugoslovenski vajar *umetnik vesnik rata*. Taj isti vajar je danas postao mističar, a ratoborni su izašli živi i zdravi iz rata. Istina je da je njihovo učešće u borbi bilo uglavnom pisanje vatrenih članaka. Ali u tome je njihov posao!

Ova poezija je često deklamatorska, u zanosu, prevazilazi i lomi umetničke okvire, što ne znači da ne sadrži lepih fragmenata. Pesnici se opijaju svojim idejama i onim što mogu postići. Ono što je u njima lepo ne dolazi od dubine ideja, nego – kako bih to rekao – od njihove mogućnosti da ostvare neku vrstu opijenosti sopstvenom snagom, opijenosti i snage koje ne izgledaju utemeljene. Ova ditirambička epoha ima svoje značenje i, konačno, označava vrlo važnu epohu, možda najvažniju u našoj književnosti. Pomenuću ovde da Škerlić (voda škole, profesor univerziteta, poslanik i književni kritičar, umro 1914), piše o tome prevazilazi *»Veliki dinamizam Sadašnjice se budi i najavljuje. Nova vera u život, rad, stvaranje nacionalne energije: eto novog duha koji nadahnjuje Meštrovića kad peva u kamenu kosovsku epopeju, kada u svome Marku vaja neiscrpnu moralnu i fizičku*

snagu našega naroda, koja je izašla živa iz svoje Golgote i koja sigurno još nije izrekla svoju poslednju reč.» Po Škerliću, isti taj duh inspiriše poeziju *Rakića, Šantića, V. Petrovića i Korolije*. On zaboravlja *Bojića*, a mogao je dodati i *V. Nazora*.

Ipak, ne treba zaboraviti da dinamizam nije sve, i da je skoro uvek pomešan sa drugim elementima nadahnuća i drugim uticajima. Često čak (sem Meštrovićeve škole) predstavlja samo deo izvora iz kojih pesnik crpe; tada se harmonizuje sa drugim elementima osećaja. Može se dakle dinamizam smiriti filozofijom, može se ostvariti u čistoj lepoti kao u *Stefanovića* koji, je, bespogovorno, jedan od naših najboljih savremenih pesnika. Tako, kad je dinamizam samo jedan uslov pesnikove umetnosti, onda postaje izrazito plodan; moglo bi se reći da tada predstavlja *zdravlje*. Možda će upravo tako shvaćeno zdravlje biti *veliki doprinos jugoslovenske moderne poezije obnovi evropskog poetskog koja kao da se sprema*. Nedavno je *N. Krstić* (pseudonim Neko) napisao da se Sloveni, a Jugosloveni posebno, nalaze između Azije (harmonija, duša) i Evrope (delanje), pa kod njih ima duše, ali i delanja. Činjenica dinamičnosti i neizgubljenosti duše (osećaj harmonije) se po njemu posebno vidi u Kordičevoj poeziji. Ova intimna sprega između duše, filozofije i dinamizma pojavila se odavno. Ima tragova toga u Njegoša, Kneževića, *V. Ilića, Meštrovića*, i u modernista u pravome smislu reči: *Sekulićeve, Stefanovića, Nazora, Ujevića*, sve do *Krstića i Kordića*.

Moram reći nekoliko reči o *J. P. Kamovu*, jugoslovenskom Rembou. Ovaj buntovnik je o svojoj poeziji govorio: *Moja pesma je pogrda...*

Njegovo prilično značajno delo je rasuto, lutalačko, kao i on sam. To je bio pesnik koji je mnogo obećavao i koji nije dovršio ništa. »Prokleti pesnik«, ostao je usamljen i bez uticaja na savremenike.

Među savremenima je mnogo onih čiji je talenat neujednačen i fragmentaran. U njih dominira sentimentalna tendencija, pomešana sa pesimizmom. Takvi su *Kranjčević, Pandurović, Kod Stefanovića i I. Sekulić* (najbolja jugoslovenska pesnikinja) izgleda da dominira filozofsko zanimanje, kod *Korolije* svež i veseo erotizam: kod *Ujevića* neki gotski mističizam; kod *Nazora* veličanstven osećaj prirode, nešto vitmanovsko, intenzivno; kod *Sekulićeve*, filozofska nota se sjedinjava sa ženskošću; kod *Krstića i Kordića*, najzad, dominiraju filozofski problem bića, emocija misli. Među starijima, *Dučić, Rakiću i Domjanić* su intelektualni pesnici par excellence. *Dučić* posebno mnogo duguje francuskom simbolizmu, a forma za njega nema tajni. Po mome mišljenju, kod *Krstića i Kordića* se po prvi put javlja briga za unutrašnje jedinstvo. Oni se trude da u svome delu harmonizuju različite uticaje: azijske, zapadne, pa da ih kuju u jugoslovenskim elementima; oni imaju zdravlje, osećaja, sklonosti prema tajni, svesti o pravoj vrednosti čoveka i njegovog mesta u svetu. Jedan od naših mladih pesnika, *Čerina*, pita se:

O! Kad ću izraziti svoj skriveni svet?

I on i skoro svi se pitaju i traže: Gde? Kad? Šta smo? Gde smo? Gde naći zašto i kako? Ali *Krstić* koji peva:

Ali svaka pustinja ima svoga lava...

kao i *Kordić*, daje odgovor. Oni su »našli« rešenje: oni »znaju« koje je mesto bića i šta ga zanima u Kosmosu. Sada pevaju, produbljuju i otkrivaju nijanse *otkriva nas samih*.

Tako jugoslovenska poezija, posle romantizma i svih pokreta koji su se iz njega rodili, posle pesnika provincijalaca, demokrata, patriota, pesimista, naturalista, intimista, erotičara i filozofa, sada ostvaruje fuziju svih tih elemenata, koji su dosad vodili zaseban život. Odsada će pesnik biti to što jeste, to će reći koliko *intuitivan* toliko i *intelektualan*. *Milan Vukasović i Momčilo Selešković*, koji stvaraju pesme u prozi, pokazuju iste tendencije, i dok prvi nalazi akcente da slavi tajnu života, što ga približava Tagori, drugi je intelektualni brat *Kordića i Krstića*.

Neka mi čitalac oprostí nekoliko ponavljanja. Tema je toliko nova da sam osetio potrebu da insistiram na glavnim tačkama. Nadam se da će u ovome biti koristi i za Francuze i za Jugoslovene, ako se probudi obostrana i sve bolje osvešćena radoznalost.

Pariz, novembar 1918.

1. Moglo bi se reći da je on, za većinu naroda, neka vrsta jugoslovenskog *Zideksa* (*Zideks* je popularno lice iz trivijalne književnosti i feljtona toga doba u Francuskoj – ne samo novinskih, nego možda još više, filmskih feljtona – neka vrsta tajanstvenog osvetnika pravde i potlačenih – prim. prev.)

2. V. članak F. Lebege, *Mercure de France*, 1916.

3. O *Boškoviću, v. Ravsona i Ž. de Gurmona*. O *Kneževiću*, zaprepašujućem i plemenitom filozofu, treba načiniti vrlo zanimljivu studiju.

4. Mogao sam nešto reći o *folklorističkom i provincijalnom duhu* kojim su natopljena dela novih pesnika, ali je folklorizam pre sveta pretežan u opširima rodne grude pripovedača i romansijsera